1. İman ve İmanın Mahiyeti

İman sözlükte "tasdik etmek, doğrulamak, söylediğini kabullenmek, gönül huzuru ile benimsemek, karşısındakine güven vermek, ikrar etmek, şüpheye yer vermeyecek şekilde kesin olarak, içten ve yürekten inanmak" anlamlarına gelir.

İmanın terim anlamı Hz. Peygamber'in Allah Teala'dan getirdiği kesin olarak bilinen hükümlere (zaruratıdiniye)[1] kalben inanmak (tasdik) ve bunu dil ile söylemektir (ikrar). Peygamberimizin (sav) haber verdiği şeyleri tereddütsüz kabul etmek, bu haberlerin gerçek ve doğru olduğuna gönülden inanmak demektir.[2]

B BİLGİ KUTUSU

Zaruratıdiniye "dine ait olup bilinmesi ve inanılması gereken esaslar" anlamına gelir. İmamı Maturidi'ye göre bunları kabul ve tasdik etmek her mümin için farzdır. Bunlardan şüphe etmek müminin imanını zedeler.

Altı iman esasının yanı sıra kesin olarak sabit bulunan birtakım emirler, yasaklar ve uyulması istenen esaslar yani bazı amelî ve ahlaki hükümler de bu kapsama girer. Mesela beş vakit namazın, zekâtın, ramazan orucunun ve imkân olunca hacca gitmenin farz olduğuna inanmak; içki içmenin, haksız yere birini öldürmenin, ana-babaya itaatsizlik etmenin, zinanın, yetim malı ve faiz yemenin ve buna benzer kesin nasslarla sabit olan yasakların haram olduğuna inanmak zaruratıdiniyedendir.

RÜKÜN
الركن
Bir ibadeti, hukukî fiil veya işlemi oluşturan ana unsur anlamında fıkıh terimi.

İmanın rükünleri, tasdik ve ikrardır. İmanın hakikati ve özü, kalbin tasdikidir. Başka bir deyişle, kalbin tasdiki, imanın değişmeyen asli rüknüdür. Esasen, imanla bilgi arasında çok yakın bir ilişki söz konusudur. Çünkü bir kişinin iman etmesi için önce iman edeceği hususta bilgi sahibi olması gereklidir. Dolayısıyla her inanan kişi, neye inandığını bilir fakat her bilme inanmayı gerektirmez. İnanılacak esaslarla ilgili bilgiye iman denilebilmesi için kişinin kalbinde özgür iradeye dayalı bir tasdikin, teslimiyetin ve boyun eğişin bulunması gerekir.

İmanın temel rüknünün ve dolayısıyla da kişiyi mümin kılan hususun kalbin tasdiki olduğunu Kur'an ve hadisler bize göstermektedir:

"Ey Resul! Kalpleri iman etmediği hâlde ağızlarıyla 'inandık' diyen kimselerden ve Yahudilerden küfür içinde koşuşanlar (ın hâli) seni üzmesin..."[3]

"Allah kimi doğru yola iletmek isterse onun kalbini İslam'a açar; kimi de saptırmak isterse göğe çıkıyormuş gibi kalbini iyice daraltır..."[4]

N NOT EDELİM

Tasdikin bulunmadığı salt bilgi, iman değildir. Mümin olmak için sadece bilmek yeterli olsaydı, Yahudi ve Hristiyanların Hz. Peygamber'i bildiği gibi şeytanın da Allah'ın varlığını bilmesi mümin olmaları için yeterli olurdu. Bu ise Kur'an ayetlerine aykırıdır.

İmanın temeli ve terk edilemeyecek rüknü, inanılacak hususları kalbin tasdik etmesidir. Bir kişi diliyle inandığını söylese bile kalbiyle tasdik etmezse mümin olamaz. Buna karşılık kalbiyle tasdik edip inandığı hâlde, dilsizlik gibi bir özrü sebebiyle inancını diliyle açıklayamayan veya tehdit altında olduğu için kâfir ve inançsız olduğunu söyleyen kimse de mümin sayılır. Yani baskı ve zorlama (*ikrah-ı mülci*) altında iken küfür içeren bir sözü söylemek veya fiili yapmak, kişiyi mümin olmaktan çıkarmamaktadır.

1. Mahmut Çınar, Zarûrât-ı Dîniyye, TDV İslam Ansiklopedisi, C 44 s. 138.
2. bk. Mustafa Sinanoğlu, İman, TDV İslam Ansiklopedisi, C 22 s. 212.
3. Maide suresi, 41. ayet.
4. Enam suresi, 125. ayet.

İmanın asli rüknü kalbin tasdiki olmakla birlikte kalpte neyin gizli olduğunu insanlar bilemediği için kalpteki inancın dil ile söylenip açığa vurulması gerekmektedir. Bu sebeple ikrar yani kalpte bulunan inancın dil ile ifade edilmesi, imanın bir parçası değil; ancak onun dünyevi şartıdır. Hatta Hanefî fakihleri ikrarın dünyevi açıdan bu önemli rolü sebebiyle onu da imanın bir rüknü olarak değerlendirmiş fakat kalp ile tasdikin asıl rükun, dil ile ikrarın ise zaid (ikincil derecede) rükün olduğunu belirtmişlerdir.

B BİLGİ KUTUSU

Sahabilerden Ammâr b. Yâsir, Kureyş müşriklerinin ağır baskılarına ve ölüm tehditlerine dayanamayarak kalben inanmakla birlikte, diliyle Müslüman olmadığını, Hz. Muhammed'in dininden çıktığını söylemiş (ikrahı mülci) fakat sonradan Allah Teala şu ayeti vahyederek Ammâr'ın mümin bir kimse olduğunu buyurmuştur:

"Gönlü imanla dolu olduğu hâlde zor altında olan kimse müstesna, inandıktan sonra Allah'ı inkâr edip gönlünü kafirliğe açanlara Allah katından bir gazap vardır; büyük azap da onlar içindir."

(Nahl Suresi, 106. ayet.)

Kalplerde neyin gizli olduğunu ancak Allah (cc) bilir. Bir kimsenin iman ettiği ya kendisinin söylemesiyle veya cemaatle namaz kılmak gibi mümin olduğunu gösteren belli ibadetleri yapmasıyla anlaşılır. O zaman bu kimse mümin olarak tanınır, Müslüman muamelesi görür. Müslüman bir kadınla evlenebilir. Kestiği hayvanın eti yenir, zekât ve öşür gibi dinî vergilerle yükümlü tutulur. Ölünce de cenaze namazı kılınır, Müslüman mezarlığına defnedilir. Eğer bir kimse inancını diliyle ikrar etmezse ona, Müslüman'a özgü bu tür hükümler uygulanmaz. İmanda ikrarın çok önemli olduğunu Peygamber Efendimiz şu hadisleriyle dile getirmişlerdir:

"Kalbinde zerre kadar iman olduğu hâlde 'Allah'tan başka ilah yoktur. Muhammed (sav) O'nun elçisidir.' diyen kimse cehennemden çıkar."[5]

Dil ile ikrar bu derece önemli olduğu için genellikle iman "kalp ile tasdik ve dil ile ikrardır." şeklinde tanımlanmıştır. Fakat imanı bu şekilde tanımlamak, kalbi ile inanmadığı hâlde "İnandım." diyenin mümin olmasını gerektirmez. Nitekim Allah Teala buyurmuştur ki: **"İnsanlardan bazıları da vardır ki inanmadıkları hâlde 'Allah'a ve ahiret gününe inandık.' derler."**[6]

N NOT EDELİM

"İnsanlardan bazıları da vardır ki inanmadıkları halde 'Allah'a ve ahiret gününe inandık.' derler. Onlar (kendi akıllarınca) güya Allah'ı ve müminleri aldatırlar. Hâlbuki onlar ancak kendilerini aldatırlar ve bunun farkında değillerdir. Onların kalblerinde bir hastalık vardır. Allah da onların hastalığını çoğaltmıştır. Söylemekte oldukları yalanlar sebebiyle de onlar için elîm bir azap vardır." (Bakara suresi, 8-10. ayetler.)

Gönülden inanmadığı hâlde, diliyle inandığını söyleyen kişi – kalpteki inanç ve ikrarı bilinemediği için – dünyada Müslüman gibi muamele görür. Fakat imanı bulunmadığı ve münafık olduğu için ahirette kâfir olarak muamele görecek ve cehennemde ebedî kalacaktır. Bu bilgilerden de anlaşılacağı gibi kalbin tasdiki, imanın rüknü olarak önemli bir temeldir. Dilin ikrarı da bu asıl ve gerçeğin tanınmasını sağlayan bir şarttır.

Çeşitli açılardan imanın tasnifi: İman, mümin olan kişinin inanç esasları hakkındaki bilgi düzeyi ve iman dairesine giriş süreci açısından farklı şekillerde tasnif edilmiştir.

5. Buhari, İman, 33; Tirmizi, Cehennem, 9; İbn Mâce, Zühd, 37.
6. Bakara suresi, 8. ayet.

EHL-i SÜNNET

أهل السنّة

Hz. Peygamber ile ashabın dinin temel konularında takip ettikleri yolu benimseyenler anlamında bir tabir.

Taklidî iman - Tahkikî İman: Delillere dayalı olmaksızın, ana-babadan veya çevresindeki insanlardan görerek ve öğrenerek iman etmeye taklidî iman denir. Böyle bir iman aile başta olmak üzere çevrenin telkiniyle meydana geldiği için aslında İslam toplumunda doğup büyümüş olmanın doğal bir sonucudur. Delillere, bilgiye, araştırma ve kavramaya dayalı imana ise tahkikî iman denir.

Ehlisünnet âlimlerinin çoğunluğuna göre taklidî iman geçerlidir. Ancak kişi imanını akli ve naklî delillerle kuvvetlendirme yönüne gitmediği için sorumlu kabul edilmiştir. Taklidî iman, inkârcı ve sapık fikirli kişilerin ileri sürecekleri şüphelerle sarsıntıya uğrayabilir. Bunun için imanı; dinî ve akli delillerle kuvvetlendirmek gerekir. Çünkü bu deliller, ileri sürülecek şüphelere karşı imanda direnç sağlar.[7]

Görsel 2.1: "... Allah'tan başka bir yaratıcı var mı?..." (Fatır suresi, 3. ayet.)

İcmali İman - Tafsili İman: Tevhit ve şehadet kelimelerini inanarak söylemek, imanın ilk derecesi ve İslam'ın temel direğidir. Gerçekte Allah'ı (cc) yegâne ilah tanıyan, Hz. Peygamber'i Allah'ın peygamberi olarak kabullenen kişi, diğer iman esaslarını ve Peygamberimizin (sav) getirdiği her şeyi toptan kabullenmiş demektir. Çünkü diğer iman esasları, Hz. Peygamber aracılığıyla bize bildirilmiş; onlara inanmanın gerekli olduğu o yüce peygamber kanalıyla bize ulaşmıştır. Öyleyse Allah Elçisi'ni tasdik, getirdiği şeylerde ona inanmak demektir. Tevhit ve şehadet kelimelerini inanarak söyleyen kimse Hz. Muhammed'in (sav) haber verdiği ve bizlere bildirdiği esasların hepsine birden iman ettiğinden bu imana icmali (toptan) iman denmektedir[8].

Mümin sayılabilmek için icmali iman yeterli olmakla birlikte, kişinin dinin diğer hükümlerini ve inanılması gerekli olan şeylerin her birini teker teker öğrenip onlara da inanması zorunludur.

İnanılacak şeylerin her birini açık ve geniş bir şekilde öğrenip bunlara ayrıntılı olarak inanmaya tafsilî iman denir. Tafsilî iman, imanın en geniş şeklidir; bu sebeple üç derecede incelenmektedir:

TAFSİLİ İMANIN DERECELERİ

Birinci derece; Allah'a (cc), Hz. Muhammed'in (sav) Allah'ın (cc) peygamberi olduğuna ve ahiret gününe kesin olarak inanmaktır. Tafsilî iman, icmali imana göre daha açık ve daha geniştir. Çünkü burada ahirete iman da özellikle belirtilmiş ve yer almıştır.

İkinci derece; Allah'a (cc), Allah'ın meleklerine, kitaplarına, peygamberlerine, ahiret gününe, öldükten sonra tekrar dirilmeye, cennet ve cehennemin, mükâfat ve azabın varlığına, kaza ve kadere inanmaktır. Yani tafsilî imanın ikinci derecesi, *âmentü*de ifade edilen prensiplerdir.

Üçüncü derece ise; Hz. Peygamber tarafından bize ulaştırılan, manası açık ayet ve mütevatir

N NOT EDELİM

Kelimeitevhit ve Kelimeişehadet

لَا اِلٰهَ إِلَّا اللّٰهُ مُحَمَّدٌ رَسُولُ اللّٰهِ

Allah'tan başka ilah yoktur. Muhammed O' nun elçisidir.

أَشْهَدُ أَنْ لَا اِلٰهَ إِلَّا اللّٰهُ وَأَشْهَدُ أَنَّ مُحَمَّدًا عَبْدُهُ وَرَسُولُهُ

Ben Allah'tan başka ilah olmadığına,
Muhammed'in O'nun kulu ve elçisi olduğuna şahitlik ederim.

7. bk. A.Saim Kılavuz, Anahatlarıyla İslam Akaidi ve Kelam'a Giriş, s. 52.
8. bk. A.Saim Kılavuz, Anahatlarıyla İslam Akaidi ve Kelam'a Giriş, s. 49, 51.

hadislerle sabit olan haber ve dinî hükümlere, Allah (cc) ve Resulü'nün bildirdiği şekilde, ayrıntıları ile tek tek inanmaktır. Mesela namaz, oruç, zekât, hac vb. farzları; helal ve haram olan şeyleri öğrenip bütün bunların farz, helal, haram olduklarını yürekten tasdik etmek tafsilî imanın üçüncü ve en geniş derecesidir.

Müslüman olmak isteyen bir kimse icmali iman ile İslam'a girmiş olur. Bu iman üzere ölürse neticede cennete girer. Dolayısıyla icmali imanın, yeni Müslüman olanlar ile akıl ve öğrenme seviyesi bakımından inanılacak hususların ayrıntılarını kavrayamayan kimseler için söz konusu olduğu söylenebilir. İcmali iman, nihai kurtuluş için yeterli olsa da tafsilî iman Müslüman'ın imanını yüceltir, olgunlaştırır, sağlam temeller üzerine oturtur. Allah'ı (cc) ve O'ndan geleni gönülden tasdik ettikten sonra Hz. Peygamberin açıkladığı tüm buyruk ve yasakları bütünüyle öğrenmesi, kabullenmesi ve uygulaması gerekir. Tafsilî imanın üçüncü derecesi, zaruratıdiniye denilen ve inanılması zorunlu bulunan bütün inanç, ibadet, muamelat ve ahlak hükümlerine inanmayı içermektedir.[9]

O OKUYALIM

ÂMENTÜ

"İnandım" anlamına gelen "âmentü", İslam'ın iman esaslarını ana hatlarıyla ifade eden bir terimdir. Ayet ve hadislere dayanarak "âmentü" şöyle bir formül hâline getirilmiştir:

اٰمَنْتُ بِاللّٰهِ وَ مَلاَئِكَتِهِ وَ كُتُبِهِ وَ رُسُلِهِ وَالْيَوْمِ
الْآخِرِ وَبِالْقَدَرِ خَيْرِهِ وَ شَرِّهِ مِنَ اللّٰهِ تَعَالَى
وَالْبَعْثُ بَعْدَ الْمَوْتِ حَقٌّ اَشْهَدُ اَنْ لآ اِلٰهَ
إِلَّا اللّٰهُ وَ اَشْهَدُ اَنَّ مُحَمَّداً عَبْدُهُ وَ رَسُولُهُ

"Allah'a, meleklerine, kitaplarına, peygamberlerine, ahiret gününe, kadere, hayr ve şerrin Allah'tan olduğuna iman ettim. Ölümden sonra diriliş gerçektir. Allah'tan başka ilah olmadığına, Muhammed'in O'nun kulu ve elçisi olduğuna şehadet ederim."

N NOT EDELİM

Zaruratıdiniye, kesinlik arz ettiğinden bunların varlığı ictihada konu teşkil etmez.

İman - İslam İlişkisi: İslam sözlükte "itaat etmek, boyun eğmek, bağlanmak, bir şeye teslim olmak, esenlikte kılmak" anlamlarına gelir. Terim olarak, "Yüce Allah'a itaat etmek, Hz. Peygamber'in din adına bildirmiş olduğu şeylerin hepsini kalp ile tasdik edip dil ile söylemek, inandıklarını yaşamak, sözleri ve davranışları ile kabul edip benimsediğini göstermek" demektir.

Kur'an-ı Kerim'de iman ile İslam bazen aynı bazen farklı anlamda kullanılmıştır. İman ile İslam aynı anlamda kullanılırsa da İslam kelimesi, İslam'ın gerekleri olan hükümlerin dinden olduğuna inanmak, İslam'ı bir din olarak benimsemek ve ona boyun eğmek manasına gelir.

İman ile İslam'ın farklı kavramlar olarak ele alınması durumunda her mümin, müslim olmakta fakat her müslim, mümin sayılmamaktadır. Çünkü bu anlamda İslam, ''kalbin bağlanışı ve teslimiyeti değil de dilin ve organların teslimiyeti, belli amellerin işlenmesi''demektir. İslam daha genel bir kavram, iman daha özel bir kavram olmaktadır. Mesela münafık, diliyle Müslüman olduğunu söyler, buyrukları yerine getiriyormuş izlenimi verir fakat kalbiyle inanmaz. Münafık gerçekte inanma-

T TARTIŞALIM

Amentüdeki iman şartlarıyla İslam'ın beş şartını göz önünde tutarak mümin ve Müslüman kavramlarının birbiriyle olan ilişkisini tartışınız.

9. Saim Kılavuz, Anahatlarıyla İslam Akaidi ve Kelama Giriş, s. 50.

dığı hâlde, dünyada Müslümanmış gibi gözükebilir[10]. Örneğin Hucurat suresi 14. ayetikerimede iman ile İslam ayrı kavramlar olarak zikredilmektedir: **"Bedeviler inandık dediler. De ki: Siz iman etmediniz ama boyun eğdik deyin. Henüz iman kalplerinize yerleşmedi..."**

İmanın Artması ve Eksilmesi: İmanın artması ve eksilmesi konusuna iki açıdan bakılabilir.

1. İman, inanılması gereken hususlar açısından artmaz ve eksilmez. Çünkü bir kimse inanılacak esasların hepsini kabul etse fakat bir veya birkaçına inanmasa mesela meleklere veya namazın farz oluşuna yahut adam öldürmenin haramlığına inanmasa iman etmiş sayılmaz. İman edilecek esaslardan birini kabul etmeme durumunda iman gerçekleşmeyeceği için imanın artması ya da eksilmesi söz konusu değildir. Herkes aynı şeylere iman etmekle yükümlüdür. İnanılacak esaslar konusunda âlimle cahil, peygamberle peygamber olmayan, kadınla erkek arasında hiçbir fark yoktur. İmam Ebu Hanife, bu konuda şu güzel açıklamayı yapar: "İman artmaz eksilmez. Çünkü imanın artması, ancak küfrün eksilmesi ile imanın eksilmesi de ancak küfrün artmasıyla mümkün olabilir. Bir şahsın aynı anda hem mümin hem de kâfir olması ise yanlış bir düşünce şeklidir."[11]

A ARAŞTIRALIM

"Ey iman edenler! Allah'a, Peygamberine, Peygamberine indirdiği Kitab'a ve daha önce indirdiği kitaba iman ediniz. Kim Allah'ı, meleklerini, kitaplarını, peygamberlerini ve ahiret gününü inkâr ederse tam manasıyla sapıtmıştır. "

(Nisa suresi, 136. ayet.)

Yukarıdaki ayetin "Ey iman edenler" ile başlamasını ve sonrasında "iman ediniz." denilmesinin sebebini bir tefsir kitabından araştırınız.

2. İman, nitelik yönünden yani güçlü veya zayıf olma açısından artma ve eksilme gösterir. Kiminin imanı kuvvetli ve olgun, kiminin ki ise zayıftır. İman kişide işitme ve düşünmeye bağlı bilgi ve inanç (ilmelyakin) seviyesinde olabildiği gibi görmeye dayalı bilgi ve inanç (aynelyakin) ve yaşamaya ve iç tecrübeye dayalı bilgi ve inanç (hakkalyakin) seviyesinde de olabilir. İmanda bu çeşit bir farklılığın bulunduğuna ayet ve hadislerde de işaret edilir. Mesela Hz. İbrahim ölüleri nasıl dirilttiğini göstermesini Allah'tan (cc) istemiş, Yüce Allah'ın **"İnanmadın mı?" sorusuna "...Hayır! İnandım fakat kalbimin mutmain olması için (görmek istedim)..."**[12] cevabını vermiştir. Böylece onun Allah'ın (cc) ölüleri nasıl dirilttiğini gördükten sonraki imanının önceki imanından daha kuvvetli olduğu belirtilmiştir.

N NOT EDELİM

"Mal biriktirme arzusu sizi ölünceye kadar oyaladı. Hayır! Yakında bileceksiniz! Elbette yakında bileceksiniz! Gerçek öyle değil! Kesin bilgi (ilmelyakin) ile bilmiş olsaydınız, (orada) mutlaka cehennem ateşini görürdünüz. Sonra onu ahirette çıplak gözle kesin olarak aynelyakin görecek (ve bilecek)siniz. Nihayet o gün (dünyada yararlandığınız) nimetlerden elbette ve elbette hesaba çekileceksiniz."

(Tekâsür suresi, 1-8. ayetler.)

Ayette geçen ilmelyakin ve aynelyakin ifadelerinden anladıklarınızı defterinize not ediniz.

10. Komisyon, TDV İlmihâli, "İman ve İbadetler", C 1, s. 75.
11. Ebu Hanife, "Ebû Hanîfe'nin Vasiyyeti", İmâm-ı Azam'ın Beş Eseri içinde, s. 73.
12. bk. Bakara suresi, 260. ayet.

Kur'an-ı Kerim'deki **"...İman edenlere gelince (her inen sure) onların imanlarını arttırır ve onlar sevinirler."**[13]; **"İmanlarını bir kat daha arttırsınlar diye müminlerin kalplerine güven indiren O'dur."**[14] ; **"Müminler ancak, Allah anıldığı zaman yürekleri titreyen, kendilerine Allah'ın ayetleri okunduğunda imanlarını arttıran ve yalnız Rablerine dayanıp güvenen kimselerdir."**[15] anlamındaki ayetler ile bu konudaki hadisler, imanın kuvvet yönüyle farklı seviyelerde olabileceğini, nitelik yönüyle artma ve eksilme gösterebileceğini ifade etmektedir.

Görsel 2.2: Allah'a iman edip salih amel işleyenlerden Kur'an-ı Kerim'de övgüyle söz edilmiştir.

13. Tevbe suresi, 124. ayet.
14. Fetih suresi, 4. ayet.
15. Enfal suresi, 2. ayet.
16. bk. Bakara suresi, 277. ayet; Yunus Suresi, 9. ayet; Hud suresi, 23. ayet.